

Sygn. akt I CSK 321/11

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 15 marca 2012 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Grzegorz Misiurek (przewodniczący)

SSN Wojciech Katner

SSN Hubert Wrzeszcz (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa Agencji Nieruchomości Rolnych Oddział Terenowy
w R.

przeciwko A. S., B. S.

i J. S.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 15 marca 2012 r.,

skargi kasacyjnej pozwanych

od wyroku Sądu Apelacyjnego

z dnia 17 lutego 2011 r.,

uchyla zaskarżony wyrok oraz wyrok Sądu Okręgowego z dnia 31 maja 2010 r., co do rozstrzygnięcia zawartego w punktach pierwszym i czwartym, znosi postępowanie przed Sądem pierwszej instancji w części dotyczącej rozprawy z dnia 24 maja 2010 r. i przekazuje sprawę Sądowi Okręgowemu do ponownego rozpoznania, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

Wyrokiem z dnia 24 marca 2003 r. Sąd Okręgowy utrzymał w mocy nakaz zapłaty Sądu Rejonowego z dnia 14 lutego 2000 r., którym zasądono od pozwanych solidarnie na rzecz powoda 542 505,82 zł z ustawowymi odsetkami oraz koszty procesu, zasądził od pozwanego A. S. – na skutek rozszerzenia w stosunku do niego powództwa – na rzecz powoda 29 691,12 zł i oddalił powództwo w pozostałej części. Apelacja pozwanych od tego wyroku została oddalona przez Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 13 października 2003 r. Na skutek kasacji pozwanych Sąd Najwyższy wyrokiem z dnia 6 października 2004 r. uchylił wyrok Sądu Apelacyjnego i przekazał sprawę temu Sądowi do ponownego rozpoznania.

Wyrokiem z dnia 31 maja 2010 r. Sąd Apelacyjny utrzymał w mocy nakaz zapłaty Sądu Rejonowego z dnia 14 lutego 2000 r. co do kwoty 529 543,50 zł i rozstrzygnięcia o kosztach procesu, uchylił wymieniony nakaz zapłaty co do kwoty 13 052,38 zł i w tym zakresie umorzył postępowanie, oddalił powództwo w zakresie żądania zasądzenia odsetek ustawowych od dnia 1 września 1999 r. do dnia 2 lutego 2000 r. i zasądził od pozwanych solidarnie na rzecz powoda 22 770 zł tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego za wszystkie instancje.

Sąd ustalił, że w dniu 30 czerwca 1993 r. powódka zawarła z A. S. umowę dzierżawy gospodarstwa rolnego w J. o powierzchni 243,39 ha i gospodarstwa rolnego w W. o powierzchni 243,29 ha. Aneksiem z dnia 4 stycznia 1995 r. do umowy dzierżawy gospodarstwa rolnego w J. powierzchnię wydzierżawionych gruntów zmniejszono do 243,29 ha. Dzierżawca zobowiązał się roczny czynsz płacić w dwóch ratach półrocznych za wydzierżawienie gospodarstwa w J. w wysokości odpowiadającej wartości 2 755 decytonom pszenicy a za wydzierżawienie gospodarstwa rolnego w W. w wysokości odpowiadającej wartości 2 729 decytonom pszenicy. Wydzierżawiający był uprawniony do wypowiedzenia umowy bez zachowania ustawowego terminu wypowiedzenia w wypadku zwłoki dzierżawca w zapłacie czynszu co najmniej za dwa pełne okresy płatności. W celu zabezpieczenia roszczeń wydzierżawiającego dzierżawca dał wydzierżawiającemu dwa weksle in blanco, poręczone przez pozwanych J. S. i B. S.

Dzierżawca nie kwestionował wysokości ustalanego czynszu w czasie trwania dzierżawy, przestał jednak płacić czynsz od pierwszego półrocza 1998 r. Dnia 16 kwietnia 1998 r. strony umowy dzierżawy zawarły porozumienie dotyczące spłaty zaległego czynszu w wysokości 332 315,97 zł. Dzierżawca nie wywiązał się jednak z tego porozumienia. Powód wypełnił więc weksle w dniu 31 grudnia 1999 r., jeden na kwotę 242 505,88 zł a drugi na kwotę 300 000 zł, oznaczył termin płatności na dzień 18 stycznia 2000 r., zawiadomił pozwanych i wezwał ich do zapłaty. Pozwani nie uregulowali długu. Według stanu z dnia 31 sierpnia 1999 r. zadłużenie z tytułu czynszu dzierżawnego wynosiło 542 505,88 zł. Umowy dzierżawy zostały rozwiązane i dnia 20 września 1999 r. pozwany A. S. przekazał powodowi gospodarstwa rolne. W czasie obowiązywania umów dzierżawy powód kilkakrotnie obniżał na żądanie dzierżawcy czynsz z powodu szkód w uprawach.

Według stanu z dnia 31 sierpnia 1999 r. zadłużenie z tytułu czynszu, po ostatecznym rozliczeniu, wynosiło 529 543,50 zł, w tym 54 293,18 zł z tytułu odsetek ustawowych. W dniu 11 czerwca 2002 r. A. S. zgłosił zarzut potrącenia wierzytelności w wysokości 143 061 zł z ustawowymi odsetkami z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia się powoda jego kosztem, powstałego na skutek – zdaniem pozwanego – zawyżenia wartości maszyn i urządzeń, wynikającego z opinii biegłego W. P.

Prawidłowość wyliczenia zadłużenia z tytułu czynszu dzierżawnego była przedmiotem dowodu z dwóch opinii biegłych sądowych. Zarówno biegła W. G., jak i E. Z., która wydała opinię na skutek zakwestionowania przez pozwanych pierwszej opinii, zgodnie stwierdziły, że wspomniany dług został właściwie ustalony. Z opinii Instytutu Nawożenia i Gleboznawstwa w P. wynika zaś, że negatywne zjawiska atmosferyczne, które miały miejsce w latach 1994-1997 nie wpłynęły znacząco na wyniki ekonomiczne gospodarstw, produkcja w obu gospodarstwach była opłacalna we wszystkich latach, choć opłacalność produkcji podlegała wahaniom, stosowane przez powoda obniżki czynszu odpowiadały obniżeniu opłacalności produkcji.

Sąd Okręgowy uznał, że powództwo jest uzasadnione. Pozwani nie zdołali wykazać, że powód nieprawidłowo wyliczył wysokość długu z tytułu zaległego czynszu dzierżawnego. Istnienie wspomnianego długu w wysokości 529 543, 50 zł

potwierdziły przeprowadzone w sprawie dowody, zwłaszcza z opinii biegłych. Dokonane w sprawie ustalenia faktyczne nie dają także podstaw do podzielania zarzutu pozwanych, że czynsz dzierżawny został ustalony z naruszeniem art. 700 k.c. Bezskuteczny okazał się także zarzut potrącenia. Pozwany A. S. nie wykazał bowiem, że ma podlegającą potrąceniu z dochodzoną wierzytelnością wierzytelność z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia w wysokości 143 061,63 zł. Opinia biegłego W. P. nie pozwala przyjąć – wbrew przekonaniu pozwanego – że doszło do zawyżenia wartości maszyn i urządzeń.

Sąd pominął dopuszczony dowód z przesłuchania stron. Nieobecność pozwanego A. S. na ostatniej rozprawie spowodowana chorobą, wykazaną przewidzianym w art. 214¹ § 1 k.p.c. zaświadczenie lekarskim – zdaniem Sądu – nie stanowiła podstawy, mimo wniosku pozwanego, do odroczenia rozprawy.

Zaskarżonym wyrokiem Sąd Apelacyjny oddalił apelację pozwanych.

Sąd odwoławczy nie podzielił zarzutu pozwanych, że postępowanie jest dotknięte nieważnością postępowania spowodowaną pozbawieniem ich możliwości obrony swych praw na skutek pominięcia dowodu z przesłuchania stron. Zdaniem Sądu pozwani nie przedstawili argumentów podważający moc i wiarygodność przeprowadzonych w sprawie dowodów z opinii biegłych. Nie ma też podstaw do zakwestionowania oceny Sądu Okręgowego dotyczącej nieuwzględnienia zarzutu potrącenia.

W skardze kasacyjnej, opartej na drugiej podstawie, pełnomocnik powodów zarzucił naruszenie art. 386 § 2 w związku z art. 378 § 1 k.p.c. i art. 379 pkt 5 k.p.c., art. 299 w związku z art. 380 k.p.c., art. 217 § 1, art. 214 § 1 k.p.c., art. 382, art. 378 k.p.c., art. 328 w związku z art. 391 § 1 k.p.c. Powołując się na tę podstawę wniósł o uchylenie wyroków Sądu obu instancji, zniesienia postępowania przed Sądem pierwszej instancji i przekazanie sprawy temu Sądowi do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W pierwszej kolejności podlega rozważeniu zarzut nieważności postępowania z powodu pozbawienia pozwanych możliwości obrony swych praw, ponieważ jego uwzględnienie powoduje najdalej idące skutki procesowe (art. 386

§ 2 w związku z art. 398²¹ k.p.c.). Zdaniem skarżących zaskarżony wyrok został wydany z naruszeniem art. 386 § 2 w związku z art. 378 § 1 k.p.c. i art. 379 pkt 5 k.p.c., polegającym na niedopatrzeniu się przez Sąd odwoławczy nieważności postępowania przed Sądem pierwszej instancji, spowodowanej pozbawieniem ich możliwości obrony swych praw na skutek nieodroczenia przez Sąd Okręgowy ostatniej rozprawy z dnia 24 maja 2010 r., mimo usprawiedliwionego niestawiennictwa A. S. z powodu choroby, wykazanej właściwym zaświadczeniem lekarskim (art. 214¹ k.p.c.), i zgodnego wniosku pozwanych o odroczenie rozprawy.

Z akt sprawy wynika, że wyznaczona przez Sąd Okręgowy w dniu 24 maja 2010 r. rozprawa, na której miał być przeprowadzony dowód z przesłuchania pozwanych, była rozprawą bezpośrednio poprzedzającą wydanie w sprawie wyroku uwzględniającego – zdaniem pozwanych – nieuzasadnione powództwo. Pozwany A. S., działający w sprawie osobiście, w piśmie procesowym z dnia 19 maja 2010 r. złożył wniosek o odroczenie tej rozprawy z powodu choroby, potwierdzonej zaświadczeniem wystawionym przez lekarza sądowego. Jednocześnie poinformował Sąd, że chce wziąć udział w rozprawie i złożyć istotne w sprawie zeznania. Profesjonalny pełnomocnik procesowy pozostałych pozwanych w piśmie procesowym z dnia 19 maja 2010 r. również wniósł o odroczenie rozprawy. Cofając zaś wniosek o przesłuchanie w charakterze strony reprezentowanych przez niego pozwanych, podkreślił, że jego zdaniem niezbędne jest przesłuchanie w charakterze strony A. S., gdyż jedynie on – w przeciwieństwie do pozostałych pozwanych – posiada „istotne i z pierwszej ręki wiadomości w sprawie”. Sąd Okręgowy nie uwzględnił wniosków o odroczenie rozprawy, zmienił natomiast postanowienie dowodowe i pominął dowód z przesłuchania pozwanych, zamknął rozprawę i w dniu 31 maja 2010 r. ogłosił wyrok. W uzasadnieniu wyroku przyznał, że potwierdzające chorobę A. S. zaświadczenie lekarskie odpowiada wymogom przewidzianym w art. 214¹ k.p.c. Stwierdził jednak, że nieobecność A. S. w dniu 24 maja 2010 r. – ze względu na jego wcześniejsze niestawianie się przed sądem wezwanym z powodu choroby, potwierdzonej zaświadczeniem wystawionym przez lekarza innego niż sądowy – nie może uznać za usprawiedliwioną.

Z art. 214 k.p.c. wynika, że rozprawa ulega odroczeniu, jeżeli nieobecność strony jest wywołana m.in. znaną sądowi przeszkodą, której nie można

przewyciężyć. Usprawiedliwienie nieobecności z powodu choroby strony – w myśl art. 214¹ § 1 k.p.c. – wymaga przedstawienia zaświadczenia potwierdzającego niemożność stawienia się na wezwanie lub zawiadomienie sądu, wystawionego przez lekarza sądowego. Zgodnie z ugruntowanym orzecznictwem Sądu Najwyższego, nieobecność strony na rozprawie z powodu choroby, potwierdzonej właściwym zaświadczeniem lekarskim i uniemożliwiającej stawienie się w sądzie, pociąga za sobą konieczność odroczenia rozprawy, zwłaszcza jeżeli strona nie jest reprezentowana przez profesjonalnego pełnomocnika, a rozprawa, w której nie może wziąć udziału, jest jedyną rozprawą w sprawie albo bezpośrednio poprzedzającą wydanie wyroku. Wydanie w takiej sytuacji orzeczenia powoduje nieważność postępowania na skutek pozbawienia strony możliwości obrony jej praw (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 1981 r., I PRN 8/81, OSNC 1981, nr 10, poz. 201, z dnia 18 listopada 1997 r. I CKU 175/97, Prok. i Pr.-wkł. 1998, nr 5, poz. 36, z dnia 10 maja 2000 r., III CKN 416/98, OSNC 2000, nr 12, poz. 220, z dnia 13 maja 2005 r., IV CK 620/04, niepubl., z dnia 20 grudnia 2005 r., V CSK 64/05, niepubl. i z dnia 16 kwietnia 2008 r., V CSK 564/07).

Mając na względzie powyższe nie można podzielić – co trafnie zarzucili skarżący – stanowiska Sądu odwoławczego, że przeprowadzenie rozprawy w dniu 24 maja 2010 r. nie spowodowało nieważności postępowania na skutek pozbawienia pozwanych możliwości obrony swych praw. Nie ulega bowiem wątpliwości, że usprawiedliwienie przez A. S. niestawiennictwa na tę rozprawę potwierdzone zaświadczeniem lekarza sądowego chorobą, uniemożliwiającą mu stawienie się w sądzie, pociągało za sobą konieczność odroczenia rozprawy, zwłaszcza, że A. S. nie był reprezentowany w procesie przez pełnomocnika, a wspomniana rozprawa bezpośrednio poprzedzała wydanie niekorzystnego dla niego wyroku. Zaistniała więc w sprawie sytuacja, która powoduje – jak wyjaśniono w przytoczonym wyżej orzecznictwie – nieważność postępowania na skutek pozbawienia strony możliwości obrony swych praw. Tej oceny nie zmieniają podnoszone przez Sąd trudności z przeprowadzeniem dowodu z przesłuchania pozwanych. Uszło uwagi Sądu niewykorzystane w sprawie rozwiązanie przewidziane w art. 242 k.p.c., pozwalające oznaczyć sądowi – jeżeli postępowanie dowodowe napotyka przeszkody o nieokreślonym czasie trwania – termin po

którego upływie dowód może być przeprowadzony tylko wówczas, gdy nie spowoduje to zwłoki w postępowaniu. Ponadto zamknięcie rozprawy w dniu 24 maja 2010 r. pozbawiło pozwanych przewidzianego w art. 224 § 1 k.p.c. prawa do przedstawienia ostatecznego stanowiska w sprawie, uniemożliwiło im też zwrócenie na podstawie art. 162 k.p.c. uwagi sądu na uchybienia przepisom postępowania przez wpisanie zastrzeżenia do protokołu, niezbędne w zasadzie do zachowania prawa do powołania się na takie uchybienia w dalszym toku postępowania. Dla oceny zasadności odroczenia rozprawy z dnia 24 maja 2010 r. nie miały – wbrew stanowisku Sądu Okręgowego – znaczenia przedstawiane przed sądem wezwanym zaświadczenia lekarskie nieopowiadające wymaganiom przewidzianym w art. 214¹ k.p.c., ponieważ nie dotyczyły one tej rozprawy.

Reasumując, zarzut, że Sąd odwoławczy z naruszeniem art. 386 § 2 w związku z art. 378 § 1 k.p.c. i art. 379 pkt 5 k.p.c. nie uchylił wyroku Sądu pierwszej instancji z powodu nieważności postępowania na skutek pozbawienia pozwanych możliwości obrony swych praw należało uznać za uzasadniony. W konsekwencji, ze względu na skutki stwierdzonej nieważności postępowania przez Sądem Okręgowym bezprzedmiotowa stała się ocena zasadności naruszenia pozostałych przepisów postępowania.

Z przedstawionych powodów Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji wyroku (art.398¹⁵ § 1, art. 386 § 2 k.p.c. i art. 108 § 2 w związku z art. 398²¹ k.p.c.).